

◇ فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ

سال هشتم، شماره ۳۱، بهار ۱۳۹۶

صفحات: ۴۵-۵۶

تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۱۱/۲۸ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱/۲۶

نقش حضرت زینب (س) در مدیریت بحران سیاسی - مذهبی دوران اسارت

ولی الله نقی پورفر*

محمد علی زاده**

محمدجواد یاوری سرتختی**

چکیده

مقاله حاضر با هدف تبیین نقش حضرت زینب (س) در نهضت عاشورا و مدیریت بحران‌های آن، در صدد است تا الگوی موفقیت یک زن مسلمان در عرصه‌های سیاسی اجتماعی را ارائه نماید. مطالعه موردی سیره حضرت زینب (س) به عنوان یک زن از خاندان رسالت در دوران اسارت، به دلیل خاص بودن واقعه و شکل‌گیری بحرانی جدید در پیش‌روی تاریخ تشیع، آن‌هم با محوریت سیاسی - مذهبی، از اهمیت خاصی برخوردار است و می‌تواند الگوی مناسبی برای زنان جامعه اسلامی باشد. در این راستا با مراجعه به منابع تاریخی معتبر، اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری گردید و با استفاده از روش توصیفی تحلیلی، داده‌های احصاء شده، تحلیل گردید. تشخیص درست بحران و زمینه‌های آن، باورهای زیربنای مدیریت بحران، ویژگی‌های شخصیتی مؤثر، و اقدامات مدیریتی قبل، حین، و بعد بحران، چهار مؤلفه مدیریت بحران در سیره حضرت (س) هستند که در این پژوهش یافته شد و نتیجه آن گردید که ایشان توانست این بحران‌ها را از طریق چهار مؤلفه فوق مدیریت، و آن را تبدیل به فرصت نماید و اندیشه سیاسی شیعه را گسترش دهد.

کلید واژگان: حضرت زینب (س)، مدیریت بحران، بحران سیاسی - مذهبی، دوران اسارت.

* استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه قم.

** دانشجوی دکتری مدیریت رفتار سازمانی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره). (نویسنده مسئول: ایمیل: alizadeh53@yahoo.com)

*** دانشجوی دکتری تاریخ تشیع موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

مقدمه

مدیریت بحران یکی از وظایف مهم رهبران و مدیران محسوب می‌گردد و آنان باید درباره اتفاقات احتمالی آینده بیندیشند و آمادگی برخورد با بحران را داشته باشند تا بتوانند در شرایط بحرانی، جامعه یا سازمان را در موقعیت مطلوب نگه دارند. البته ارزش‌های حاکم در سازمان و بافت فرهنگی جامعه‌ای که سازمان در آن به فعالیت می‌پردازد در تشخیص مسایل بحرانی و مدیریت بحران و میزان موفقیت مدیران می‌تواند مؤثر باشد. با توجه به این که نظام ارزشی جوامع اسلامی با نظام ارزشی سایر جوامع متفاوت می‌باشد، الگوهای تشخیص بحران و شیوه‌های مدیریت خاص خود را می‌طلبد که بتوان با استفاده از آن الگوها بحران‌های پیش‌روی سازمان‌های اسلامی را شناخت و با حفظ ارزش‌های اسلامی، آن‌را مدیریت نمود و از بروز بحران‌های جدید جلوگیری کرد.

معصومان علیهم السلام و بزرگان دین به‌عنوان مدیران فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و دینی جامعه اسلامی با بحران‌های متعددی مواجه بوده‌اند و با تشخیص به‌هنگام و درست، و مدیریت صحیح آن‌ها، جامعه اسلامی را از خطر انحطاط نجات داده‌اند. برای بررسی این مسأله مطالعه موردی بر سیره حضرت زینب (س) به‌عنوان یک زن از خاندان رسالت در دوران اسارت، به‌دلیل خاص بودن واقعه و شکل‌گیری بحرانی جدید در پیش‌روی تاریخ تشیع، آن‌هم با محوریت سیاسی - مذهبی، از اهمیت خاصی برخوردار است و می‌تواند الگوی مناسبی برای مدیران جامعه باشد.

به نظر می‌رسد که اسارت و نحوه عبور از آن، بحرانی فرعی است. و بحران اصلی، تحریف تاریخ عاشورا، تاریخ تشیع، اهداف قیام امام حسین علیه‌السلام، مقبول واقع شدن خلافت بنی‌امیه، نامشروع جلوه یافتن حاکمیت اهل بیت علیهم‌السلام و تلاش دشمنان در نابودی حکومت مبتنی بر ولایت الهی است. سؤال اساسی پژوهش حاضر این است که بحران‌های پیش‌روی حضرت زینب و مؤلفه‌های آن در هنگام اسارت تا بازگشت به مدینه چه بوده؟ و نقش و الگوی ایشان در مدیریت آن‌ها چگونه ارزیابی می‌گردد؟

روش

طرح پژوهش، جامعه و نمونه‌گیری: این پژوهش با روش کتابخانه‌ای و ارزیابی منابع و داده‌های درجه اول با روش توصیفی و تحلیلی، در پی استخراج مؤلفه‌های مدیریت بحران سیاسی مذهبی در سیره حضرت زینب (س) برآمد. گردآوری داده‌ها در چارچوب حوادث و اقدامات قبل، حین و بعد اسارت انجام می‌گیرد. همچنین بخش دیگری از داده‌های این پژوهش، مرتبط با ابعاد شخصیتی ایشان است. در این پژوهش سعی بر آن بوده که تمامی داده‌ها و گزاره‌های معتبری که در تحلیل مؤلفه‌های مدیریت آن حضرت مؤثرند، جمع‌آوری و مورد بررسی قرار گیرد.

روش اجرا: برای دستیابی به پاسخ پرسش‌های پژوهش، در گام اول، مطالعه پیشینه مدیریت بحران و تعریف و تبیین مفهوم بحران صورت گرفت و در گام دوم، منابع درجه اول شناسایی و ضمن ارزیابی صحت منابع و احصای تاریخ نهضت عاشورا، تاریخ زندگی و روایات مربوط به آن حضرت، گزاره‌ها و داده‌های مرتبط با بحران انتخاب گردید. با تحلیل و تفسیر داده‌ها، کدگذاری و مفهوم‌سازی انجام گردید و سپس مفاهیم بدست آمده باهم مرتبط گشته و تحت عناوین کلان یا مؤلفه‌های مدیریت بحران در سیره آن حضرت استخراج، و در نهایت مفاهیم و مولفه‌ها با استفاده از داده‌های تاریخی و روایات، توصیف و تبیین گردید.

توضیح مفاهیم

بحران سیاسی - مذهبی: امامیه بر این باورند که پس از رسول خدا (ص) تنها ائمه اطهار علیهم السلام حجت خدا در میان مردم بوده، مشروعیت الهی داشته و استحقاق امامت و ریاست بر امت اسلامی را دارند (کلینی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۱۷۵-۱۷۲؛ شیخ مفید، ۱۴۱۳-ج، ص ۴۷-۴۶). آنان پس از پیامبر (ص) بر مسند او می‌نشینند و قوام دین و دنیا به وجود امام معصوم در روی زمین است (کلینی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۲۰۰). ائمه اطهار علیهم السلام آنان برگزیده خدا بوده و مورد تأیید الهی هستند. و به دلیل گفتن سخنان حق و الهی و داشتن علم الهی، آگاهی از علوم و مقام عصمت از خطا، تنها باید از آنان اطاعت کرد. وظیفه آنان اجرای حدود الهی، برپا داشتن شریعت و حراست از آن، هدایت و تأدیب مردم بر اساس شریعت است (شیخ مفید، ۱۴۱۳-د، ص ۶۵).

با تغییر خلافت الهی به زمینی بعد از رسول خدا (ص) بحرانی با محوریت سیاسی - مذهبی شکل گرفت. بنی‌امیه برای حل مشکلات خود، لازم دیدند تا رقیب مشروع خود را از میان برداشته و مذهب را طبق خواست خود تفسیر کنند. در این بحران، حاکمیت الهی تلاش بر آن دارد تا با بهره‌گیری از پتانسیل کربلا، مردم را در جریان دو جبهه حق و باطل قرار دهد. بنابراین، براساس ضرورت تغییر حاکمیت و قیام علیه حکومت ظلم، امام حسین علیه السلام در مقاطع مختلف به این ظلم اشاره و اقدام مقتضی را در کربلا انجام دادند. برای پیگیری آثار و نتایج این قیام، لازم بود تا از اهداف و رخدادهای قیام کربلا که بیان‌گر مشروعیت مکتب اهل بیت و نامشروع بودن جریان حاکم، به خوبی تبیین گردد. لذا حضرت زینب (س) در جریان اسارت خود، باید ضمن سپری کردن بلاهای جسمی و روحی، تمام توان خود را برای مدیریت بحران سیاسی - مذهبی به کار می‌گرفت.

مدیریت بحران: کاهش خسارت‌ها، آمادگی، واکنش و بازسازی و عادی‌سازی، از ارکان اصلی مدیریت بحران هستند (بهرام‌پور و بمانیان، ۱۳۹۱، ص ۵۳). مدیریت بحران در واقع، ایجاد آمادگی و فراهم کردن تمهیدات و تدارکات لازم برای رویارویی با بحران یا به حداقل رساندن آثار تخریبی آن است (آهنچی، ۱۳۷۶، ص ۸). مدیریت بحران شامل برنامه‌ریزی مربوط به بحران و فعالیت‌های قبل، حین و بعد بحران می‌شود (مجتهدزاده، ۱۳۹۱، ص ۱۸). بنابراین، مدیریت بحران، نقشه‌ای برای به حداقل رساندن آسیب بحران است و حتی در برخی موارد می‌تواند به کلی موجب از بین رفتن یک بحران احتمالی شود (مادزارو، ۲۰۰۶، ص ۸). فینک^۲ (۲۰۰۰) مدیریت بحران را این‌گونه توصیف می‌کند: «هنر از بین بردن خطراتی که باعث می‌شود شما بتوانید بر سرنوشت خود مسلط شوید». افرادی که در تیم مدیریت بحران فعالیت می‌کنند، چهار وظیفه مهم را برعهده دارند: عملکرد سریع، روشن کردن حقایق، ارائه گزارش و تثبیت مشکلات (به نقل از دولین^۳، ۲۰۰۷، ص ۱۶۱ و ۱۶۲).

بدیهی است که مدیریت بحران، ابعاد گوناگون و گسترده‌ای دارد. از این رو، برخی آن را برنامه‌ای برای کاهش ظرفیت خرابی و در برخی موارد حذف عوامل ایجادکننده بحران و خرابی معرفی می‌کنند (وردی‌نژاد و بهرامی‌رشتیانی، ۱۳۸۸، ص ۵۹). محققان، مدیریت بحران را فرآیندی متشکل از چهار مرحله معرفی می‌کنند: پیش‌بینی و بررسی عوامل بحران‌زا، تدوین برنامه‌های اقتضایی، ایجاد گروه‌های مدیریت

۱. Madzharov

۲. Fink

۳. Devlin

بحران از طریق تأمین نیروی انسانی و ارائه آموزشهای لازم به آنها و اجرا و تکمیل برنامه از طریق اجرای آزمایشی آن است (رضائیان، ۱۳۸۰، ص ۵۱۸).

مداخله گره‌های بحران: مداخله گره‌ها عواملی هستند که در به وجود آمدن، استمرار و تشدید بحران مؤثرند و بر حسب اشکال و انواع بحران‌ها، مداخله گره‌های فراوانی می‌توانند در صحنه و پشت صحنه حاضر و در ماهیت آن نقش داشته باشند. شناسایی مداخله گره‌ها کمک قابل توجهی برای تشخیص و حل بحران می‌نماید. مداخله گره‌ها را می‌توان به دو گروه آشکار و پنهان تقسیم نمود. مداخله گره‌های آشکار، عوامل ظاهری و آشکار در روند بحران هستند که شناسایی آن‌ها در مراحل اولیه به سادگی انجام می‌شود، اما مداخله گره‌های پنهان به سادگی قابل شناسایی نیستند، بلکه باید از طریق جمع آوری، پردازش و تحلیل اطلاعات دقیق، ابتدا نشانه‌های آنها را شناسایی و سپس در مراحل بعدی، آنها را تحلیل کرد (وردی‌نژاد و بهرامی رشتیانی، ۱۳۸۸، ص ۵۰).

یافته‌ها

الگوی مدیریت بحران مبتنی بر سیره حضرت زینب (س) از چهار مؤلفه اصلی تشکیل شده است. تشخیص درست بحران و زمینه‌های آن، زیربنایی‌ترین مؤلفه است. پس بحران‌شناسی یکی از مهم‌ترین مؤلفه مدیریت بحران است. تشخیص نادرست نوع مسئله و بحران خصوصاً در مسایل فرهنگی و سیاسی می‌تواند بحرانهای مهم دیگری را به بار بیاورد. برخی باورها و ارزش‌های مدیر نیز در چگونگی مدیریت بحران تأثیر گذارند و در تشخیص مسایل بحرانی نقش مهمی ایفا می‌کنند.

برخی ویژگی‌های شخصیتی نیز در موفقیت مدیر در تشخیص بحران و مهار آن می‌توانند مهم تلقی شوند. شجاعت، صبر، علم و آگاهی از رویدادهای سیاسی و اجتماعی و انتساب به خاندان شریف از ویژگی‌هایی که کمک کننده به حل بحران هستند. این صفات نیز مبتنی بر آگاهی و ایمان به هدف، رسالت دینی است. مؤلفه اصلی دیگر، اقدامات مدیریتی در حین و بعد از بحران است.

باورهای زیربنای مدیریت بحران

*ایمان به هدف: حضرت زینب (س) در دوران اسارت با تکیه به ایمان، تمام شرایط بحرانی را تحمل کردند. اگرچه سفارش امام حسین علیه‌السلام به ایشان، زمینه‌ساز تقویت باور وی به هدف گردید، اما در عمل مشاهده می‌شود که ایشان با سخنانی زیبا در هنگام شهادت امام حسین علیه‌السلام، به تثبیت مشروعیت و حقانیت خاندان رسالت می‌پردازد. وی با گریه و سخنان خود کاری کرد که همه را به گریه بر این مصیبت وا داشت (سید بن طاووس، ۱۴۱۴، ص ۱۸۱-۱۸۰؛ ابن نما، ۱۴۰۶، ص ۷۷).

*باورمندی به آموزه‌های الهی: زینب کبری (س) یقین داشت که افعال الهی از روی حساب، و عادلانه است. بنابراین، در هیچ یک از دشواریها نه تنها شکوه نکرد، بلکه آنها را زیبا می‌بیند. چنانچه در فرازی از خطبه حضرت در کوفه اشاره می‌کند که مهلتی که خدای متعال به شما می‌دهد و شما را سریع عذاب نمی‌کند حکمتی دارد (ابن نما، ۱۴۰۶، ص ۸۶). وقتی ابن زیاد از حضرت می‌پرسد کار خدا را در مورد برادرت چگونه دیدی می‌فرماید: و ما راایت الایمیل (سید ابن طاووس، ۱۳۴۸، ص ۱۶۰). در مجلس یزید نیز خطاب به یزید به عدل الهی اشاره می‌کند. (ابن نما، ۱۴۰۶، ص ۱۰۲-۱۰۱).

حضرت زینب (س) یقین دارد که تمام اعمال انسان در روز قیامت حساب دارد هر ظلمی که نسبت به

او در این جهان روا داشته می‌شود، کیفری متناسب خود را دارد و صبر در برابر این ظلم‌ها، پاداش خاص خود را دارد، بنابراین، شرایط بحرانی را از روی تعقل تحمل کرده و آن شرایط را به سوی اهداف خود، هدایت می‌کند. آن حضرت یقین داشت که ظلم دشمنان بدون کیفر، و زحمات شهدا و اسرا نیز بی‌پاداش نیست. آن حضرت یقین خود به معاد را در چندین فرار از سخنان خود در کوفه و شام نشان داده است. (شیخ مفید، ۱۴۱۳- الف، ص ۱۱۵) به زودی خدای متعال شما و شهدای کربلا را در روز معاد جمع، و بین شما دو گروه داوری می‌کند. در خطاب به مردم کوفه نیز به سختی عذاب آخرت اشاره کرده، می‌فرماید: «شما به این عذاب دچار می‌شوید و یار و یاور در رهایی از این عذاب نخواهید داشت.» (ابن‌اعثم، ۱۴۱۱، ج ۵، ص ۱۲۱) و در مجلس یزید نیز به روز حساب اشاره می‌کند که خداوند ظالم و مظلوم را جمع کرده و قضاوت خواهد کرد و کسانی که در راه خدا شهید می‌شوند از پاداش مخصوص الهی بهره‌مند می‌شوند (مقرم، ۱۴۲۶، ص ۳۷۶). این سخنان در طول دوران اسارت و در موقعیت‌های دشوار، نشان از یقین آن حضرت به معاد و روز حساب، و تأثیر این یقین در تحمل شرایط بحرانی دارد.

*ایمان به امداد خداوند و پیروزی حق بر باطل: این سیره انبیای الهی است که در شرایط بحرانی به خداوند توکل داشته و چشم به امدادهای او می‌دوختند و بدین صورت شرایط بحرانی را به کمک الهی مدیریت می‌کردند (سوره یونس، آیه ۷۱؛ سوره یوسف، آیه ۶۷). این قانون الهی است که هر کس خدا را یاری کند، خداوند او را یاری خواهد کرد (سوره محمد، آیه ۷). ایمان به یاری خداوند، در سخنان حضرت زینب (س) در مکان‌های مختلف بحرانی دیده می‌شود و نقش آن در مدیریت این شرایط را آشکار می‌سازد. همچنانکه در چند فرار از سخنان خود در مجلس یزید، به اتکاء به خدای متعال تصریح می‌کند (سیدابن طاووس، ۱۳۴۸، ص ۱۸۵).

ویژگی‌های شخصیتی مؤثر در مدیریت بحران

*صبر و شکیبایی: یکی از صفات عظیم حضرت زینب (س) صبر او است. صبری فعال و همدار که دشمن را به عجز می‌کشاند. وقتی شعر بی‌وفایی دنیا را در شب عاشورا از برادر می‌شنود، بی‌تاب می‌شود. ولی آنجا که مسأله ادامه رسالت مطرح می‌گردد، صبورانه در مقابل دشمن به ایراد خطبه می‌پردازد و در تمامی سخنان خود امر ولایت اهل بیت علیهم‌السلام را احیاء می‌کند. حَذَلَمَ پس از توصیف وضعیت ورود اهل بیت به کوفه و واکنش کوفیان در این باره (که قبلاً از آن سخن گفته شد) می‌گوید: «آن روز به زینب (س) دختر علی نگریستم. هرگز زنی با شرم را هم چون او سخنور ندیده‌ام. گویا از زبان امیرالمؤمنین (ع) سخن می‌گفت. به مردم اشاره کرد که: ساکت شوید، نفس‌ها برید و زنگ شترها آرام شد. آن گاه گفت (ابن‌ابی‌طیفور، بی‌تا، ص ۲۴-۲۳).

*عقل و تدبیر: یکی از ویژگی‌های حضرت زینب (س)، داشتن قدرت تعقل و تدبیر امور است. ایشان با تعقل و تدبیر توانست مسائل بحرانی را مورد تحلیل قرار داده و مسائل اصلی را از مسائل فرعی، اهداف دشمن و رسالت خود را تشخیص دهد. آن حضرت بعد از سخنرانی حکیمانه و با تدبیر در محفل عیدالله در کوفه، چنان تحولی ایجاد کرد که امام سجاد (ع) از ایشان با تعبیر دانا و حکیم یاد کرد. حَذَلَمَ گوید: (پس از خطبه حضرت زینب) مردم را حیران و سرگردان دیدم. آنان انگشتان‌شان را (از شدت ناراحتی) به دندان می‌گزیدند. پیرمردی جُعی را دیدم آنقدر گریسته بود که محاسنش از اشک خیس بود و می‌گفت: «پیران

آنان بهترین پیران و نسل شان در میان نسل ها، هرگز هلاک و خوار نمی شوند» (ابن ابی طیفور، بی تا، ص ۲۴؛ ابن اعثم، ۱۴۱۱، ج ۵، ص ۱۲۲-۱۲۱؛ شیخ مفید، ۱۴۱۳-ب، ص ۳۲۳). امام سجّاد (ع) نیز فرمود: عمّه جان، خدا را شکر، شما دانای استاد ندیده و فهمیده مکتب نرفته‌ای (طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۱۱۴).

***بصیرت:** لازمه پذیرش مسئولیت به ویژه حساس و خطیر، داشتن آگاهی و بصیرت است. مسئولیت مدیریت اسارت به فردی داده می شود که دارای علم به اهداف قیام، اهداف دشمن و روش های مقابله با توطئه های دشمن باشد و برنامه های امام حسین (ع) را به اجرا در آورد. دشمن شناسی حضرت زینب (س) اصلی ترین نکته در بصیرت ایشان بود. با درک درست از دشمن، می توان به اهداف وی پی برد و در مقابل تهدیدهای وی را باید به فرصت تبدیل کرد. حضرت زینب (س) در مقابل خون شهیدان احساس تکلیف می کرد و یقین داشت اگر او سخنرانی نکند و پیام قیام برادرش حسین (ع) را به کوفیان ابلاغ نکند، حکومت وقت با هر حيله ای که شده آتش این قیام را خاموش خواهد کرد؛ لذا تصمیم گرفت با بیان زیبا و علی گونه خود به تشریح ریشه های قیام حسینی و همچنین به افشای جنایات و ظلم های حکومت یزید پردازد و مردم را آگاه کند.

***فصاحت و بلاغت:** رسانه یکی از ابزار مهم در مدیریت بحران ها و نقش مهمی را در بسیج عمومی، هم در اطلاع رسانی، آگاه سازی و بصیرت افزایی توده مردم از بحران ها و فتنه ها دارد. با توجه به اینکه نهضت عاشورا و جریان اسارت یک فتنه و بحران سیاسی و مذهبی بود، بصیرت دهی عموم مردم احتیاج به یک بیان فصیح و بلیغ داشت. خزیمه روایت می کند که پس از شهادت حسین (ع) وارد کوفه شدم که همزمان با ورود اسیران اهل بیت علیهم السلام در کوفه و زمان ایراد خطبه توسط حضرت زینب (س) بود. من هیچ زن اسیری را گویاتر از او ندیدم، چنان سخن می گفت که گوئی سخنان از زبان علی (ع) خارج می شد (ابن ابی طیفور، بی تا، ص ۲۴-۲۳). این شیوایی به گونه ای بود که دشمن را به عجز انداخت (طبری، ۱۳۸۷ق، ج ۵، ص ۴۵۷؛ شیخ مفید، ۱۴۱۳-الف، ج ۲، ص ۱۱۶-۱۱۵). بنابراین، تأثیر این سخنان در بیداری مردم غفلت زده و هوشیار کردن جامعه خفقان زده بود و موجب گردید توطئه تحریف عاشورا و خارجی معرفی کردن امام و یارانش، که اصلی ترین بحرانی در دوران اسارت بود، نقش بر آب گردد.

***شجاعت:** شجاعت و نترسیدن از دشمن، اصلی مهم در سیره حضرت زینب (س) است. او مجسمه شجاعت و شهامت بود. روحی قوی و همتی سربلند داشت. به نظر فریشلر (۲۰۰۵)، نویسنده غربی، ایراد آن نطق در کوفه، ثابت می کند که آن همه مصائب نتوانسته بودند روحیه آن زن را متزلزل کنند، در حالی که خطر قتل ایشان وجود داشت. زینب در تمام مراحل اسارت تضرع و التماسی از او مشاهده نشده و حتی به بهای کتک خوردن خود و اسرا هدف خود را معامله نکرد (به نقل از قائمی، ۱۳۷۶، ص ۱۷۵-۱۷۳).

اقدامات مدیریتی

پس از تشخیص بحران، نوبت به اقدامات می رسد. این اقدامات را می توان در سه بخش دسته بندی نمود. دسته اول اقداماتی است که قبل از وقوع اسارت انجام گرفت که شامل پیش بینی، پیشگیری و آماده سازی حضرت زینب (س) توسط پیامبر (ص)، امیر مؤمنان علی (ع) و امام حسین (ع) می شود. دسته دوم، اقداماتی است که در دوران اسارت حضرت زینب به عنوان مدیر مستقیم بحران در راستای انجام رسالت خویش

انجام داد. دسته سوم، اقداماتی است که پس از دوران اسارت توسط حضرت زینب و امام سجاده (ع) برای استفاده از فرصت‌های دوران اسارت و همچنین بازسازی خسارات و ضربات انجام گرفت.

۱- اقدامات قبل از بحران

قبل از وقوع بحران، آمادگی برای فهم و حضور در آن از اهمیت خاصی برخوردار است. کسانی که با بحران مواجه می‌گردند اگر درک درستی از آن نداشته باشند، قادر نیستند خود را حفظ کنند. برای حل این امر، اهل بیت علیهم السلام اخبار شهادت امام حسین (ع) در کربلا را در قبل از وقوع آن در میان خاندان رسالت منتشر کرده تا بصیرتی کامل قبل از وقوع بحران حاصل گردد. هدف اهل بیت علیهم السلام عبور از این بحران با هدف انتقال مفاهیم ارزشمند بود، تا در مراحل بعد از قیام، نتایج قیام حاصل گردد. بنابراین، آگاه کردن حضرت زینب (س) به بحران بخشی از مراحل قیام بود و صرفاً محدود به شهادت امام نیست. مرحله‌ای که ناظر به مدیریت ایشان در سرپرستی خاندان رسالت است تا بتوان در حین و بعد از بحران، نشان مظلومیت، مشروعیت ولایت الهی و ظلم دشمن و نامشروع بودن آنان را از این طریق پیگیری کند. چنان که در منطقه خزیمه، امام حسین (ع) خبر شهادت خود را به حضرت زینب (س) داد و ایشان را از تقدیر الهی آگاه نمود و از وی خواست تا شکیباً باشد و بر ادای رسالتش توانا گردد (ابن اعثم، ۱۴۱۱، ج ۵، ص ۷۰؛ ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹، ج ۴، ص ۱۰۳). بنابراین، پیش‌بینی، پیشگیری و آماده‌سازی سه اقدام عمده‌ای بود که حضرت زینب (س) قبل از دوران اسارت برای مدیریت بحران عاشورا و اسارت انجام دادند.

۲- اقدامات حین بحران

مدیریت اجرایی دوران اسارت به عهده حضرت زینب بود و آن حضرت برای مدیریت بحران اسارت دو نوع اقدامات مدیریتی انجام داد. اقدامات مأموریتی که به طور مستقیم مربوط به مسئله اصلی بحران می‌شود. و اقدامات پشتیبانی که در جهت مدیریت مسائل فرعی این دوران است. بحرانی که حضرت زینب (س) با آن مواجه بوده یک بحران سیاسی - مذهبی است و فعالیت‌های انجام گرفته مخصوص این نوع بحران‌هاست.

الف. اقدامات مأموریتی

حضرت زینب (س) در راستای رسالت اصلی خود، یک سری اقداماتی خاصی را انجام داد و توانست این بحران را به فرصت‌های طلایی تبدیل کند. در اثر آن، پشیمانی‌ها و انقلاب‌ها راه افتاد و بنی امیه را رسوا، و پایه‌های حکومت آن را متزلزل ساخت. برخی از این اقدامات عبارتند از:

تحریک عواطف و بسیج مردم: حضرت زینب (س) با عاطفه‌انگیزی، مردم را علیه دودمان شوم بنی امیه بسیج نموده و نگرش‌های مردم را تغییر داد. با زمزمه‌های خود در قتلگاه در کنار جسد برادر، و در مجلس عبیدالله و یزید، چنان تحولی در دل دشمن پدید آورد که بسیاری از آنان بی‌اختیار به گریه افتادند. (قمی، ۱۴۲۱، ص ۳۴۴) موجی از عاطفه و احساس در لشکر دشمن بوجود آورد که شرمندگی‌ها و نفرت‌ها از این جا شروع شد. وقتی در کوفه نیز خطبه خواند، مردم از شدت تأثیر گریه کردند و کوفه آماده قیام شد. دشمن از وحشت ناچار شد با آوردن سر امام او ساکت نمود. اوضاع کوفه چنان عوض شد که زنان کوفه

موقع خروج کاروان اسرا، با راه‌پیمایی بدرقه کردند. در مجلس یزید نیز با عاطفه‌انگیزی و تحریک احساسات مردم عرصه را بر دشمن تنگ و مردم را بیدار کرد، و زمینه را برای شرمندگی و ندامت آنها فراهم کرد. چنان که یزید پس از شنیدن این خطبه غزا شعری به این مضمون خواند: «چه بسا فریادی که از زنان نوحه‌گر پسندیده است. چه قدر مرگ بر زنان نوحه‌گر آسان است» (خوارزمی، ۱۳۷۶ق، ص ۶۶؛ بلاذری، ۱۴۱۷، ج ۳، ص ۴۱۹؛ سیدبن طاووس، ۱۴۱۴، ص ۲۱۸). پس از آن یزید با بزرگان شام مشورت کرد که با اسیران چه رفتاری کند. آنان با بی‌ادبی خاص خودشان به کشتن اهل بیت علیهم‌السلام رأی دادند، ولی نعمان بن بشیر گفت: «بنگر که اگر رسول‌خدا (ص) آنان را در این حالت می‌دید، چگونه رفتار می‌کرد، تو نیز همان گونه رفتار کن» (ابن عبدربه، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۳۵۸) همچنین وقتی که زینب کبری (س) چشمش به سر افتاد، با ناله‌ای غم‌انگیز و جانسوز فریاد زد: «ای حسین من! ای حبیب رسول‌خدا! ای زاده‌ی مکه و منی! ای پسر فاطمه زهرا سرور زنان! ای فرزند دختر مصطفی!». راوی می‌گوید: به خدا قسم از گریه حضرت زینب - جز یزید - تمام حاضران به گریه افتادند (سیدبن طاووس، ۱۴۱۴، ص ۲۳۱؛ ابن‌نما، ۱۴۰۶، ص ۱۰۰).

مبارزه با شایعات و تحریفات: در بسیاری از جنگ‌ها دشمن دست به ایجاد شایعات و تحریف واقعیات می‌زند تا از این طریق بتواند افکار عمومی را منحرف ساخته و در جهت اهداف خود بهره‌برداری نماید. بنی‌امیه نیز در جهت رسیدن به اهداف شوم خود سعی می‌کردند اندیشه جبرگرایی را ترویج دهند تا بتواند هم حکومت خود را به تقدیر الهی نسبت دهند و مشروعیت بخشند و هم خود را از جرم بزرگ قتل امام مبرا سازند. وقتی اسرا را وارد مجلس ابن زیاد کردند آن ملعون رو به حضرت زینب (س) کرد و گفت: «کار خدا را در مورد برادر و خاندان چگونه دیدی؟ آن حضرت با افتخار و کوبنده جواب داد: من جز نیکی ندیدم، اینان مردمانی بودند که خداوند کشته شدن را برای آنها مقدر فرموده بود و آنان نیز به آرامگاه خود شتافتند ولی بدان که بزودی خدای میان تو و ایشان جمع خواهد کرد و تو را مورد بازخواست قرار خواهد داد. پس نگران باش که در آن روز پیروزمند چه کسی خواهد بود؟ ای پسر مرجانه! مادر به عزایت بنشیند!» (ابن‌نما، ۱۴۰۶، ص ۹۰) حضرت با این تحریف مبارزه نمود و به مردم فهماند که درست است که شهید شدن برادرش تقدیر الهی است ولی این امر موجب سلب اختیار و تکلیف از دشمنان و قاتلین نمی‌شود و خداوند آنان را به کیفر دردناک می‌رساند.

معرفی جریان ولایت مدار و دشمن: ماجرای شهادت امام حسین (ع) در عاشورا یک فتنه بود و بسیاری از مردم تحت تأثیر تبلیغات دشمن قرار گرفته و توان تشخیص حق از باطل را نداشتند. حضرت زینب (س) سعی می‌کرد کاروان اسیران را به عنوان جریان ولایت‌مدار معرفی کند. چون خیلی از مردم کوفه نمی‌دانستند این اسیران چه کسانی هستند و آنان را خارجی می‌دانستند. طوری که زنی در کوفه پرسید: شما از کدام اسیران و از دیاری هستید؟ جواب دادند: ما اسیران از خاندان پیغمبریم. آن زن منقلب شد و به اهل بیت خدماتی را انجام داد (قمی، ۱۴۲۱، ص ۳۵۷). آن حضرت، پیامبر (ص) را به عنوان پدر می‌خواند تا مردم نسبت به نسب آنان آگاه گردند. در مجلس یزید اعتراض نمود که اینها دختران رسول خدا (ص) هستند که جلوی مردم نگه داشته‌اید. زمانی که یزید با چوب خیزران به دندانهای امام حسین (ع) بی‌احترامی می‌کرد ندا کرد که ای یزید این سر ابا عبدالله سید جوانان اهل بهشت است (سیدبن طاووس، ۱۳۴۸، ص ۱۸۲).

در گام بعد، اهداف دیگر، ارائه چهره واقعی دشمن بود. در خطبه خود در کوفه، ماهیت فریبکاری و خدعه اهل کوفه را به خوبی به عموم مردم بیان کرد (ابن‌نما، ۱۴۰۶، ص ۸۶). ابن زیاد را با عنوان ابن مرجانه صدا

کرد تا مردم بدانند که ابن زیاد پسر کیست. (ابن نما، ۱۴۰۶، ص ۹۱). و در مجلس یزید ماهیت بنی امیه را مردم شام و سفرای دنیا آشکار نمود که بین امیه آزاد شده پیامبر و مسلمانان هستند و حق حکومت بر مسلمانان را ندارند (سید بن طاووس، ۱۳۴۸، ص ۱۸۲).

پوشالی نشان دادن قدرت دشمن و شکستن هیبت بحران: بسیاری از مردم آن زمان با دیدن قدرت پوشالی بنی امیه حتی جرأت اعتراض هم نداشتند و برخی افراد، امام حسین (ع) را نصیحت می کردند که دست از قیام بردارد. این ترس و رعب خود نیز بحران دیگری بود. قصد دشمن از اسیر بردن خاندان امام و قدرت نمایی بود تا دیگر کسی فکر اعتراض و قیام را به خود راه ندهد و آنان بهتر بتوانند به اهداف شوم خود برسند. حضرت زینب (س) با شجاعت تمام سعی می کرد هیبت دروغین دشمن را بشکند و به مردم نشان دهد که قدرت دشمن پوشالی است و من به عنوان یک زن توان ایستادن در مقابل آنان را دارم. آن حضرت وقتی وارد مجلس ابن زیاد می شود، هیچ اعتنایی به هیبت پوشالی آن نمی کند و با هیبتی تمام مقابل چشم مردم در گوشه مجلس می نشیند. این رفتار حضرت زینب (س) برای ابن زیاد خیلی سخت بود. لذا با دیدن این صحنه از نام وی پرسید. حاضرین، حضرت زینب (س) را معرفی کردند. ایشان نیز ضمن معرفی مجدد خود، جواب های دندان شکنی درباره پوشالی بودن حکومت ابن زیاد داد و او را در مانده کرد (ابن نما، ۱۴۰۶، ص ۹۰).

برپایی مجالس عزاداری: یکی دیگر از امور تأثیرگذار در جلوگیری از تحریف، سانسور نهضت عاشورا و انکار جنایات از سوی دشمن، برپایی مجالس عزا بود. این کار مظلومیت امام را به طور غیر مستقیم نشان می داد و پرسش های زیادی را در اذهان مردم آن زمان و زمان های بعدی ایجاد می کرد. هنگامی که در شام اقامت داشتند، حضرت زینب از یزید خواست تا اجازه انعقاد مجلس عزاداری بدهد. زینب و دیگران در آن نوحه سرایی و گریه و زاری پرداختند. در مدت یک هفته ای که در محله ای به نام «دار الحجاره» اقامت داشتند، آن چنان عزاداری کردند که یزید تاج و تخت خود را در خطر دید و مقدمات بازگشت اهل بیت را به مدینه فراهم ساخت (قمی، ۱۴۲۱، ص ۴۱۲).

حفظ ارزش ها: حضرت زینب (س) در شرایط سخت اسارت به حفظ ارزش ها همت گماشت. در بسیاری از بحران ها وقتی مردم با شرایط ناگوار مواجه می شوند از ارزش ها غافل می شوند، ولی بانوی قهرمان کربلا حتی در این شرایط نیز به فکر ارزش هاست. در جامه اسیری، به مردم کوفه بیان می کند که آنها قومی پیمان شکن، ناحق و نامرد، که علنی به فسق و فجور می پردازند، مهمان را به خانه و شهر خود دعوت می کنند و با کمال ناجوانمردی او را می کشند. فرزندان پیامبر را اسیر می کنند. او می خواهد مردم را بیدار کند، از نومتوجه ارزش ها سازد، به احیای ارزش های فراموش شده پردازد. او در مجلس یزید نیز نشان می دهد که ارزش حق و عدالت را زیر سؤال برده و در مسند خلافت نشسته است (قائمی، ۱۳۷۶، ص ۲۴۶). به فکر حجاب است و از دشمن می خواهد سرهای شهدا را جلوتر ببرد تا مردم زیاد به اسرا نگاه نکنند (کاشفی سبزواری، ۱۳۸۲، ص ۴۷۱) و به شهر شام از دروازه ای وارد کند که بیننده کمتری دارد، در مجلس یزید به جلوی چشم مردم بودن اسرا اعتراض می کند.

ب. اقدامات پشتیبانی

آن حضرت به منظور کاستن از درد و رنج اسرا، و جلوگیری از آثار منفی جسمی و روانی بحران دست به اقداماتی زد که در جهت مدیریت بحران فرعی و فرعی تر انجام گرفت. برخی از این اقدامات عبارتند از:

نجات اسرا از موقعیت‌های خطر: حضرت زینب (س) در موارد متعددی اسرا را از خطر نجات می‌داد. مهم‌ترین نقطه عطف نجات اسرا و کودکان، خطبه ایشان در مقابل یزید بود. وی با بیان جایگاه خاندان رسالت و ظلم بنی‌امیه در حق آنان، فرمود: ای پسر آزادشدگان! آیا این عدالت است که دختران و کنیزکان تو پس پرده عزت بنشینند و تو دختران پیامبر را اسیر کنی؟ حرمت آنان را نادیده انگاری؟ صدای آنان را در گلو خفه کنی و مردان بیگانه، آنان را بر پشت شتران از این شهر به آن شهر بگردانند؟ نه کسی آنان را پناه دهد، و نه کسی مواظب حالشان باشد، نه سرپرستی از مردان‌شان آنان را همراهی کند. مردم از این سو و آن سو برای نظاره آنان فراهم شوند؟ اگر گمان می‌کنی با کشتن و اسیر کردن ما سودی به دست آوردی، به زودی خواهی دید آنچه سود پنداشتی جز زیان نیست. آن روز جز آن چه کرده‌ای حاصلی نخواهی داشت. آن روز تو پسر زیاد را به کمک خود می‌خوانی و او از تو یاری می‌خواهد، و تو و پیروان تو در کنار میزان عدل خدا داد و فریاد می‌کنید. آن روز خواهی دانست بهترین توشه‌ای که معاویه برای تو آماده کرده است این بود که فرزندان رسول خدا را کشتی. به خدا! من جز از خدا نمی‌ترسم و جز به او شکایت نمی‌کنم. هر کاری می‌خواهی بکن! هر نیرنگی که داری به کار ببر! هر دشمنی که داری نشان بده! به خدا سوگند این لکه ننگ که بر دامن تو نشسته است هرگز سترده نخواهد شد. سپاس خدا را که کار سادات جوانان بهشت را با سعادت پایان داد. بهشت را برای آنان واجب ساخت. از خدا می‌خواهم رتبه‌های آنان را فراتر برد و رحمت خود را بر آنان بیشتر گرداند. چه او کارداری تواناست.» (ابن‌نما، ۱۴۰۶، ص ۱۰۱؛ خوارزمی، ۱۳۷۶ق، ص ۶۶-۶۴).

دلداری از آسیب دیدگان: هنگام عبور اسرا از قتلگاه، امام سجاد (ع) چشمش به بدن‌های بی‌سر و آغشته به خون شهیدان افتاد. این امر بر امام سجاد (ع) بسیار دشوار بود؛ حال امام منقلب شد. حضرت زینب، برای دلداری او حدیثی را از ام‌ایمن بازگو کرد. این حدیث نویدبخش آن بود که قبور شهیدان، زیارتگاه عاشقان امام حسین (ع) خواهد شد (قمی، ۱۳۵۶ق، ص ۲۶۲). حضرت زینب (س) در طول دوران اسارت زنان و بچه‌ها را دلداری می‌داد و به نحوی از آلام روحی و روانی آنان می‌کاست. در مسیر اسارت کودکان را در آغوش می‌گرفت، به آنها محبت می‌کرد، و با هر کدام از آنان با زبان خودشان سخن می‌گفت و آنها را آرامش می‌داد (قائمی، ۱۳۷۶، ص ۲۴۴).

۳- اقدامات بعد از بحران

حضرت زینب (س) پس از بازگشت به مدینه، مردم را با بیان جنایات یزید و بنی‌امیه تحریک می‌نمود. به طوری که طبق گزارشی، عمرو بن سعید فرماندار یزید در مدینه، گزارشی از فعالیت‌های زینب (س) به یزید نوشت، و یزید در جواب نامه او دستور داد تا ارتباط حضرت با مردم را قطع کند (عبیدلی، بی‌تا، ص ۱۱۷-۱۱۶). حضرت زینب بعد از آزاد شدن از قید اسارت، برای ترمیم دقیق واقعه کربلا و روشنگری مردم به برپایی عزاداری پرداخت. ولی از این پس مدیریت مستقیم به عهده امام سجاد (ع) است و زینب (س) با آن ولایت‌پذیری که داشت در اطاعت امام خویش بود. امام سجاد (ع) از واقعه کربلا و دوران اسارت یاد گرفته بود که دشمن، در اوج دشمنی با اهل بیت و یارانشان قرار دارد و از هیچ جنایت و ظلمی هراس ندارد. بنابراین، امام سجاد شروع به بازسازی و ترمیم مکتب تشیع و شیعیان کردند.

بحث و نتیجه‌گیری

حضرت زینب(س) در دوران اسارت با یک بحران سیاسی - مذهبی یا یک فتنه مواجه بوده است. بحران اصلی در این دوران، تحریف نهضت حسینی، منحرف نمودن اذهان عمومی و عدم تشخیص حق و باطل است. اسارت و شرایط ناگوار ایشان از مسائل فرعی است. بنابراین، آن حضرت به یاری ایمان به هدف، شناخت دشمن و اهداف سیاسی و اجتماعی وی، با داشتن ویژگی‌های شخصیتی بی‌نظیر و بصیرت کامل توانست این بحران را به خوبی مدیریت کند و اسلام را از خطر سقوط نجات، و حق و باطل را به مردم نشان دهد و مردم را از جهل و غفلت سیاسی - مذهبی برهاند.

بحران‌شناسی آن حضرت موجب شد که اقدامات مناسب و به موقعی را در طول اسارت انجام دهد و تهدیدها را به فرصت تبدیل کند. پیامبر و ائمه، قبل از وقوع این بحران، پیش‌بینی‌های لازم را انجام داده بودند و حضرت زینب در دوران اسارت آن‌را تکمیل کرد. به نظر می‌رسد که انتساب حضرت زینب(س) به خاندان رسالت، و برخورداری از شرافت خانوادگی، شأن معنوی، رسالت دینی، ایمان به هدف، یقین به آخرت و امدادهای الهی، دشمن‌شناسی، تبیین علمی و منطقی از حقایق، شجاعت، صبر و استفاده از مشاوره‌های امام سجاد(ع)، از عوامل تعیین‌کننده موفقیت ایشان در عبور از بحران‌های اصلی و فرعی دارد. بنابراین، ایشان برای انجام رسالت خود به جهل، بی‌بصیرتی خواص و مردم، تهدید و ارباب، تبلیغات روانی دشمن با معرفی خروج امام از دین، توجیه از طریق ترویج تفکر ارجاء، اسارت و سختیهای آن، توجه داشته و با بینشی مبتنی بر معرفتی الهی به مدیریت بحران پرداخته است.

بنابراین، با توجه به هدف مقاله، نتایج بدست آمده این است که حضرت زینب(س) به عنوان یک مدیر موفق در دوران اسارت و با بهره‌گیری از مشاوره امام سجاد(ع) و با موضع‌گیری‌های سلیبی و ایجابی، بحران سیاسی مذهبی پیش‌آمده را به فرصت تبدیل نمود و الگوی موفق از مدیریت بحران را برای زنان مسلمان در آینده بجا گذاشت. ایشان با تولید پیام‌های الهام‌گرفته از دین مبین اسلام و استفاده از ماجرای عاشورا به عنوان رسانه، پیام‌های ناب شیعه را به گوش جهانیان رساند و با بیان ابعاد فاجعه عاشورا موجب بیداری مردم گردید همچنین وی با مدیریت موفق خود توانست اندیشه سیاسی شیعه در حمایت از ولایت و نفی حکومت ظلم را گسترش دهد.

تمایز این نوع مدیریت، با دیگر مدیریت‌های سیاسی و مذهبی، در متکی بودن آن بر تقوای الهی و بهره‌گیری از مشاوره معصوم است. زیرا آنان با توجه به برخورداری از علم الهی، با نیازسنجی و تصمیمی متناسب، می‌توانند راه کارهای درست را تبیین و اجرا کنند.

پراکندگی منابع، کمبود اطلاعات تاریخی متناسب و نبودن موضوع از محدودیت‌های این پژوهش بود. بنابراین، پیشنهاد می‌گردد، برای دستیابی به یک الگوی کامل و جامع در مدیریت بحران‌های سیاسی و مذهبی از منظر اسلام، سیره معصومان نیز در موارد مشابه مورد بررسی قرار گیرد. همچنین به کمک مولفه‌های استخراج شده، قابلیت اجرای این نوع مدیریت در شرایط کنونی مورد محک قرار بگیرد تا مقدار اثربخشی آن تعیین گردد.

منابع

- قرآن کریم
- ابن ابی طیفور، احمد بن ابی طاهر. (بی تا). بلاغات النساء. قم: شریف رضی.
- ابن اعثم کوفی، أحمد. (۱۴۱۱ق). الفتوح. تحقیق علی شیری، بیروت: دارالأضواء.
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی. (۱۳۷۹ق). مناقب آل ابی طالب (ع). قم: انتشارات علامه.
- ابن عبدربه اندلسی، احمد بن محمد. (۱۴۰۹ق). العقد الفرید. بیروت: دار احیاء التراث الفکر.
- ابن نما، حلی. (۱۴۰۶ق). مشیر الأحران. چاپ ۳، قم: مدرسه امام مهدی.
- آهنگچی، محمد. (۱۳۷۶). مدیریت سوانح: سوابق، مفاهیم، اصول و تئوری ها. تهران: مرکز آموزش و تحقیقات جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران.
- بلاذری، احمد بن یحیی. (۱۴۱۷ق). انساب الاشراف. بیروت: دارالفکر.
- بهرام پور، مهدی، و بمانیان، محمدرضا. (۱۳۹۱). تبیین الگوی جانمایی پایگاه‌های مدیریت بحران با استفاده از GIS. دو فصلنامه علمی- پژوهی مدیریت بحران، بهار و تابستان، شماره ۱، ص ۵۹-۵۱.
- خوارزمی، موفق بن احمد مکی. (۱۳۷۶ق). مقتل الحسین. نجف: مطبعه الزهراء.
- رضائیان، علی. (۱۳۸۰). مبانی سازمان و مدیریت. چاپ ۳، تهران: سمت.
- سید ابن طاووس، علی بن موسی. (۱۳۴۸ش). اللهوف علی قتلی الطفوف. تهران: نشر جهان.
- سید ابن طاووس، علی بن موسی. (۱۴۱۴ق). الملهوف علی قتلی الطفوف. بی جا: دار الاسوه و النشر.
- شیخ مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳ق-ب). الامالی. قم: کنگره شیخ مفید.
- شیخ مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳ق-ج). المسائل العکبریة. قم: کنگره شیخ مفید.
- شیخ مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳ق-د). اوائل المقالات فی المذاهب و المختارات. قم: کنگره شیخ مفید.
- شیخ مفید، محمد بن محمد. (۱۴۱۳ق-الف). الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد. قم: کنگره شیخ مفید.
- طبرسی، احمد بن علی. (۱۴۰۳ق). الإحتجاج علی أهل اللجاج. مشهد: نشر مرتضی.
- طبری، محمد بن جریر. (۱۳۸۷ق). تاریخ الأمم والملوک، تحقیق محمد ابو الفضل ابراهیم. بیروت: دار التراث، ج ۲.
- عبیدلی، ابو الحسن یحیی بن الحسن. (بی تا). اخبار الزینبات. با مقدمه محمد جواد حسینی مرعشی. بی جا.
- قائمی، علی. (۱۳۷۶). زندگانی حضرت زینب سلام الله علیها (رسالتی از خون و قیام). تهران: انتشارات امیری، ج ۳.
- قمی، ابن قولویه. (۱۳۵۶ق). کامل الزیارات. نجف: دارالمرتضویه.
- قمی، شیخ عباس. (۱۴۲۱ق). نفس المهموم. نجف: المكتبة الحیدریه.
- کاشفی سبزواری، ملاحسین. (۱۳۸۲ش). روضه الشهداء. قم: نوید اسلام، ج ۳.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۴ق). الکافی، تحقیق علی اکبر غفاری. تهران: دارالکتب الإسلامیه، ج ۴.
- جتهدزاده، فهیمه. (۱۳۹۱). مدیریت بحران شهری. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- مقرر، عبدالرزاق. (۱۴۲۶ق). مقتل الحسین علیه السلام. بیروت: مؤسسه الخرسان.
- وردی نژاد، فریدون، بهرامی رشتیانی، شهلا. (۱۳۸۸). مدیریت بحران و رسانه ها. تهران: سمت.

The Role Of Her Excellency Zeinab (SA) To Manage The Political- Religious Crisis In Captivity Period

V. Naqipoorfar*

M. Alizadeh**

M. Yavari sartakhti***

Abstract

This article with the aim to explain the role of Her Excellency Zeinab (SA) in Ashura movement and its crisis management, attempted to introduce a model of success for Muslim woman in the social and political arena. The biography case study of Her Excellency Zeinab (SA) as a woman from the prophet family during the captivity, because of the uniqueness of the event and the formation of new crisis in advancing the history of Shi'ism, along with a focusing on political and religious aspect is very important and could be a model for Muslim women. In this regard, referring to reliable sources, the required information was collected and by using descriptive-analytical way the extracted data was analyzed. Diagnosis of the crisis and its fields, underlying beliefs of crisis management, impressive characteristic features and managerial actions before, during, and after the crisis, were the four components of crisis management in the life of Her Excellency Zeinab (SA) that in this research were found and the result was that she could manage this crisis through the above four components, and turn it into an opportunity to expand Shiite political thought.

Keywords: Her Excellency Zeinab (SA), crisis management, crisis of political and religious, Captivity period.

* Professor in University of Qom

** PHD student in Management of Organizational Behavior in Imam Khomeini Education And Research Institute. (Corresponding author, email: alizadeh53@yahoo.com)

*** PHD student in Shia history in Imam Khomeini Education And Research Institute